

Enerji Hatlarının Güvenliliğinde Ülkelerin İstikrar Sorunları

Prof. Dr. Nadir Devlet

Giriş

Türkiye'nin stratejik konumu onu petrol/doğalgaz üreten Orta Doğu ülkeleri ve Hazar Bölgesi ile Avrupa'daki tüketici ülkeler arasında doğal "enerji koridoru"na dönüştürüyor. Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan limanı Irak petrolü ile Azerbaycan, ileride Kazak petrolünün de Avrupa'ya açılan kapısını teşkil ediyor. Buna ek olarak İstanbul ve Çanakkale Boğazları da Karadeniz ile Akdeniz arasında petrol tankerleri için mühim bir geçiş noktası durumundadırlar. Bunun dışında mevcut ve planlanan doğalgaz ve petrol hatları başta Balkanlar olmak üzere bütün Avrupa'ya enerji nakl edebilecektir. Türkiye dünyada ispatlanan doğalgaz rezervlerinin takriben %71 ile ispatlanmış petrol rezervlerinin %72'sinin bulunduğu ülkelerin geçiş alanında yer almaktadır. Tabii gaz ile petrolün mukayesesi yanıltıcı olabilir, ayrıca Rusya'nın altyapı mevcut olmasına rağmen Türkiye'yi transit ülkesi olarak kullanmayı pek arzulamadığı anlaşılmaktadır. Bunu arzulasa da Türkiye ve Yunanistan'ın boru hatlarına doğrudan kendi sahiplenmeyi düşünmektedir. BP'nin Haziran 2003'teki Statistical Review of World Energy'de belirttiği üzere Türkiye'den geçecek petrol boru hattı hayati olmaktan ziyade mühim rol oynamaya namzettir. Fakat gaza geldiğimizde durum değişik ve karmaşıktır, tamamen AB'yi ilgilendirmektedir. Burada Türkiye'nin rolü daha büyük olacaktır.1

Rusya'nın Rolü

Ancak dünyada enerjiyi çokça tüketen ve her geçen yıl daha fazla ihtiyacı olan ülkeler AB ülkeleri olmayıp, eski kıtadan uzak ABD dışında piyasaya Çin ve Hindistan gibi dev müşteriler de talepte bulunmaktadırlar. Bunlara Japonya, Güney Kore ve Avustralya gibi kalkınmış ülkeleri de katmamız gerekir. Dünyanın en büyük gaz ve petrol ihracatçısı Rusya Federasyonu işte bu rekabetten en karlı çıkan ülke konumuna gelmiş bulunmaktadır. Devlet Başkanı Putin'in 21 Mart 2006'da Bei-jing'e yaptığı resmi ziyaret esnasında Rosneft ile Gazprom Çin Milli Petrol Kuruluşu (CNPC) ile anlaşmalar imzalandılar. Döşenecek boru hatları ile 2011 yılında Çin'e ihracat planlanıyor.2 Çin ziyaretinden sonra Putin Doğu Sibiry'a'dan Pasifik Okyanusuna döşenecek 4.100 km. uzunluğunda ve 11.5 milyar \$'a mal olacak ham petrol hattın projesini çabuklaştırma emri vermişti. Böylece bu hatla Çin ile Japonya'ya günde 1.6 milyar barel petrol sevk edilecek. Rusya ayrıca Aldan, Uçur ve Timpton nehirleri üzerinde 8.2 milyar \$'a mal olacak dev barajlardan elde edilecek yıllık 40 milyar kilovat-saat elektrik enerjisini de Çin'e satmayı planlıyor.3 Bu gelişmelerin ardından RF'nun enerji boru hatları monopolünü elde tutan Transneft CEO'su Semyon Vaynşot 26 Nisan'da Nezavisimaya Gazeta'ya verdiği beyanında Pasifik sahillerine döşenecek petrol hattı projesi tamamlandıktan sonra Rusya Avrupa'ya sevkini kesecek şekilde bir tehdit bulunması ise ilginç bir gelişme idi.4 Tabii diğer yandan Almanya ile RF'nin Doğu

Avrupa hattını by-pass edecek yeni bir boru hattının inşası ile eski Kanzler Schröder döneminde yapılan antlaşma da Moskova'nın Almanya'yı soğukta bırakmayacağı olarak yorumlanabilir.

Türkiye'nin Transit Ülkesi Olarak Rolü

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) tahminlerine göre, AB'nin doğalgaz ihtiyacı 2000 ile 2010 arasında yılda 2,9 % artış gösterecek, bu ihtiyaç artışı 2010 ile 2030 arasında 1,6% 'ya düşecektir.⁵ Bu ihtiyacın temininde Rusya'nın dışında bir hayli ülke söz konusudur. Bu ülkeler Türkiye'ye daha yakın konumdadırlar. Bu ülkeler arasında Azerbaycan, Kazakistan, İran ve Mısır ilk akla gelenlerdir. Bakü-Tiblis-Ceyhan petrol hattı 2006 sonunda faaliyete geçecektir. Orta Doğu'daki Mısır-Ürdün gaz hattına ise Suriye ve Lübnan hatları da eklenmiştir. Bu hattın Güney Türkiye'ye uzatılması düşünülebilir. (20 bcm/y) Aralık 2001'de açılan Tebriz-Erzurum hattı İran gazını Ankara'ya sevk etmektedir. Azerbaycan'ın Şah Deniz yataklarında bulunan gaz Bakü - Erzurum hattı ile Türkiye'ye ihraç edilecektir (7-8 bcm/y).⁶

Doğal gaz ithali alanında Türkiye'nin şu anda Rusya, Cezayir (LNG), Nijerya (LNG), İran, Türkmenistan ve Azerbaycan'la bağlantıları bulunmaktadır. Katar, Mısır, Suudi Arabistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan gelecek on yılların planlamalarında bulunmaktadır.

Doğalgazı Avrupa'ya transfer edecek boru hatlarının ilki ile ilgili Şubat 2003'te Arnavutluk, Bosna-Herzegovina, Makedonya, Sırbistan, Yunanistan ve Türkiye'nin de katılımları ile bir antlaşma imzalandı. Buna göre Türkiye-Yunanistan arasında 295 km. uzunluğundaki boru hattının maliyeti 280 milyon \$ olarak tespit edildi. Bu hattın 210 km'si Türkiye'den geçecek (11 bcm/y) olup, 2006 yılının sonunda tamamlanması beklenmektedir.⁷

Bu boru hattından yine muhtemelen Mavi Akım hattı ile gelen Rus doğalgazı taşınacaktır. ABD böylece Avrupa'ya yönelik tam bir Rus tekeli oluşacağı hususunda müttefiklerini uyarmaya başlamıştır. ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice 25 Nisan 2006'da Atina'ya yaptığı resmi ziyaret esnasında "Yunanistan ile Türkiye'yi Azerbaycan'dan inşa-sı planlanan boru hattını baltalayacak şekilde, Rusya'ya Avrupa'da tekeli elde etmesine izin vermeme" konusunda uyarılmıştı.⁸

Boru hatlarının geçtiği bölgelerde istikrar

Petrol/doğalgaz ihraç eden ülkelerde istikrar hüküm sürdükçe AB ülkeleri bir miktar enerji ihtiyaçlarını Türkiye kanalı ile gelecek kaynaklardan temin edebileceklerdir. Böylece AB de Rusya dışında bir alternatif elde etmiş olacaktır. Diğer bir ifade ile 2005 kışında olduğu gibi RF'nin keyfi tutumu veya tehdidi altında kalmamış olacaktır. Tabii Türkiye'de bu aracılıktan kendine ayrıca maddi gelir elde edeceğinden bu boru hatlarını çok hassas bir şekilde koruyacaktır. Bu müspet senaryomuzdur.

Ancak 2. senaryomuz müspet olmayacak durumları incelemektedir. Türkiye'nin komşuları olan Orta Doğu ve Kafkasya bölgesinde tam bir istikrarın hüküm sürdüğünü iddia etmek pek doğru olmasa gerek. 1992 yılının 1 Ocak'ta tamamen dağılan SSCB ve akabinde ortaya çıkan devletler bağımsızlıklarını, bir hayli sorunu da miras olarak, elde ettiler. Geçen 15 yıla rağmen bu sorunların, bilhassa güvenlik konusu ile ilgili olanlarının hala mevcut olduğunu görmekteyiz. Diğer yandan Türkiye'nin de hem kendi şartlarından

hem de komşularından kaynaklanan güvenlik sorunları mevcuttur. Bu sorunları merkezden yayılacak şekilde incelersen özetle aşağıdaki tablo ile karşılaşırız:

a. Kürt Sorunu

Türkiye'nin güvenlik açısından ana kaygılarından en önemlisini ülkedeki PKK/Kongra Gel'in yandaşları aracılığı ile yürüttüğü legal ayrılıkçı propaganda ve yeraltı gurupları ile yürüttüğü illegal terör faaliyetleridir. Son aylarda bu faaliyetler artınca Türkiye buna yeni terör yasası çıkararak ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin mühim miktarda gücünü (240 bin asker) Irak sınırına yığarak cevap verdi. Ankara'nın endişesi ancak bu konu ile sınırlanmamakta olup, Kuzey Irak'ta de facto kurulmuş olan Kürt Devletinin resmen bağımsızlığı kazanarak, kendi sınırları içindeki Kürtlere de cesaretlendirici örnek olmasıdır. Gerçekten de 7 Mayıs 2006'da Kürdistan bölgesinin tarihinde bir ilk gerçekleşti, Erbil'de 42 bakandan oluşan ortak bakanlar kurulu yemin ederek göreve başladı.⁹ Buna rağmen Türkiye bu bölgenin imar faaliyetlerine de sayısız inşaat firması ile katılarak ekonomik alanda inisiyatif göstermektedir. Ancak Türkiye'yi huzursuz eden diğer bir husus bu bölgedeki Türkmenlerin güçlü Kürt baskısı altında kalması, Kerkük şehrine çok sayıda Kürt göçmenin yerleştirilmesidir. Ankara Irak'ın parçalanmasına da razı olmayacağını belirtip durmaktadır. Kısacası Irak'a istikrar geri dönmeden buradaki enerji kaynakları ile ilgili uzun vadeli planlar yapmak için vakit henüz erkendir.¹⁰

b. Kafkasya Sorunu

Kafkasya bölgesel çatışmalarla kamu gündemine gelmektedir. Kuzey Kafkasya RF'ne dâhil olan altı özerk cumhuriyetten müteşekkildir. Çeçen gerillalar Moskova'ya büyük sıkıntı vermişlerdir. Moskova yanlı yönetim de sorunları çözememektedir. Dağıstan da bölgenin sorunlu cumhuriyetidir. Bazen bir birine rakip durumuna da düşen az sayılı halklar, kendi aralarında olduğu kadar, Ruslarla da mücadele halindedirler. Sorunlar bu şekliyle gelecek on yılda da devam edeceğe benzemektedir.¹¹ Güney Kafkasya'da ise hepsi Türkiye'ye komşu üç cumhuriyet bulunmaktadır.

Ermenistan: Ermenistan kendini izole edilmiş hissetmektedir. Türkiye'den tarihi talepleri olduğu için sınırlar kapalıdır ve ilişkiler resmen kesiktir. Eski düşmanlıkları göme bilse idi, bugün Bakü Ceyhan petrol hattı Tiflis yerine Erivan'dan geçmiş olacaktı. Ermenistan Azerbaycan'a ait Dağlık Karabağ Bölgesi ve civarını da işgal ettiği için Azerbaycan'la da iyi ilişki içinde değildir. Dağlık Karabağ Ermenileri de bağımsızlıklarını ilan etmiş bulunuyorlar. Ayrıca 20-25 bin silahlı birlikleri Ermenistan'daki birliklerden daha güçlü kabul ediliyor. Gürcistan'ın Ahıska (Cavahati) bölgesindeki Ermeniler de Gürcistan'da özerklik talep etmekte.¹²

Azerbaycan: Ülkenin % 17'si Ermenistan tarafından işgal edilmiş, bu bölgede bulunan milyon civarında insan göçmen durumunda kalmıştır. Bu evsiz, işsiz insanlar istikrarsızlık kaynağıdır. Senelerdir süren görüşmelerden sonuç alınmamıştır. Tekrar iki arada silahlı bir çatışma çıkması pek büyük ihtimal olmamakla birlikte, az da olsa endişe kaynağıdır.¹³

Gürcistan: Gürcistan kendisinden kopan Abhazya ve Güney Osetya özerk cumhuriyetlerin derdindedir. Diğer yandan, yukarıda belirtilen, ayrılıkçı Ermeniler de sorun yaratmaktadır. Bilhassa Abhazya ve Güney Osetya konusunda Rusya'nın parmağı dolayısıyla Tblisi'nin Moskova ile ilişkileri iyi sayılmaz. Gürcü rejiminin ekonomiyi de canlandıramadığı takdirde, ülkede istikrarı sağlaması hayli zor olacaktır.¹⁴

c. İran Sorunu

İran Türkiye'nin üç asırdan beri sınırlarının bozulmadığı istikrarlı ilişkilerin sürdürdüğü bir ülkedir. 1979'da İran'da İslam ihtilali patlak verip şah rejimi yıkıldıktan sonra çok sayıda İranlı Türkiye'ye sığınmıştı. Daha sonra yeni rejim kendi değerlerini komşularına yaymaya çalış-

tığında Türkiye tedirgin olmuş, ilişkiler düşük seviyeye inmişti. Buna rağmen ticari ilişkiler gelişmeye, bilhassa son yıllarda doğalgaz ithal edilmeye başlanmıştır. 2003 savaşında Türkiye'nin ABD ve müttefiklerinin Irak'a karşı savaşında yer almaması Tahran'ı memnun etmişti. Ancak İsrail, ABD ve diğer ülkelerin istihbarat organlarının İran'ın biyolojik, kimyasal kitle imha silahlarına sahip olduğu ve nükleer silahlar imali için programlar geliştirdiği hakkındaki enformasyonları şüphesiz Ankara'yı da huzursuz etmektedir. Nisan 2006 sonunda Tahran'ın uranyum zenginleştirmede başarılı olduğunu bildirmesi bu konudaki varsayımları da destekler mahiyettedir.

Tahran'ın nükleer silah imal etmesi olasılığı üzerine ABD ile İran arasında çıkan tartışma tehlikeli boyutlara ulaşmış bulunuyor. Bütün dünyayı meşgul etmeye başlayan bu kriz 13 Mayıs 2006'da Bali'de gerçekleştirilen D-8 (Gelişmekte olan Müslüman Ülkeleri) ülkelerinin 5. zirvesi sonuç bildirgesinde de yer aldı ve "üyeler alternatif ve yenilenebilir enerji kaynakları ile barışçı amaçlı nükleer enerji geliştirmeye kararlı. İran'ın acilen Dünya Ticaret Örgütü üyeliğine tam destek veriyoruz" demekle yetinildi.15 D-8'lerden bir tek Pakistan'ın nükleer silah teknolojisi bulunmaktadır. Ancak Bali zirvesinde İran'a doğrudan doğru destek vermeye de cesaret edilmemiştir. Kısacası ABD'nin bu bahane ile İran'a müdahalesi dünya petrol fiyatlarını zirveye çıkarmakla kalmayacak, Türkiye'ye de kötü tesir edecektir.

d. Orta Asya'daki Sorunlar

Orta Asya'da mevcut beş bağımsız cumhuriyetin ekonomik, sosyal ve siyasi sahalarda ortak sorunları olduğu kadar kendi coğrafi şartlarından kaynaklanan sorunları da bulunmaktadır. Bilhassa boru hatlarının geçtiği veya geçeceği ülkeler daha da fazla dikkatimizi çekmektedir.

Kazakistan: Son yıllarda artan petrol gelirleri ile ekonomisini canlandıran Kazakistan'ın güvenliği hayli hassas dengeler üzerinde durmaktadır. Kazak hükümeti için ülkedeki Kazak ve Rus milliyetçilerinin baskıları karşısında kalıcı dengeyi sağlamak oldukça beceri gerektirmektedir. Kuzeydeki Rus unsuru hem iç hem de dış politikanın bir unsuru konumundadırlar. Moskova ile Astana Kazakistan sınırlarının Kazakların kendisi tarafında kontrol edileceği hususunda anlaşıldılar. Barış zamanında bu sorun değil gibi gözükmeyle birlikte, kriz anında bu 4.000 millik Rus-Kazak ve 900 millik Çin-Kazak sınırını korumak hayli zor olacaktır. Kazakistan'ın diğer bir zayıflığı çok geniş coğrafyasına rağmen (2.700 km²), çok az nüfusa sahip olmasından (15.235.000) kaynaklanmaktadır. Diğer ifade ile Kazakistan'ın güvenliği biraz da komşularının iyi niyetine bağlıdır.16

Türkmenistan: Türkmenistan dünyada üçüncü büyük doğalgaz rezervleri ve mühim petrol yatakları olması ile dikkati çekmektedir. ABD'nin İran'a uyguladığı ambargo dolayısıyla gazının çoğunu RF'na satmak durumundadır. Ancak Aşabat doğalgaz alanında RF'nun süper güç olmasına destek veren olan ülke rolü ile pek te memnun değildir. Dolayısıyla Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov 3 Nisan 2006'da "Beijing'te 2009 yılından itibaren Çin'e 30 yıl süre ile yılda 30 milyar m³ doğalgaz satmak" üzere antlaşma yaptı. Tabii o tarihe kadar Türkmenistan'dan Çin'e ulaşacak 4.000 km.lik bir boru hattı döşenmesi

gerekecektir.17 Doğalgazla gelen zengin-lik şu anda halkı sübvansede etmeye yetiyor, ancak baskıcı rejime

ek, ikinci mühim sorun, bu bölgeye has olan, su kıtlığıdır. Türk-menistan su ihtiyacını, kaliteli olmasa da, başlıca Amu Derya'dan bağlanan bin km. uzunluğundaki Kara-Kum Kanalı ile temin

ediyor. Ancak aynı nehir Özbekistan'ın kullandığı kaynak olduğunda gelecekte, kullanım hakları konusunda iki ülke arasında kriz çıkması kuvvetle muhtemeldir. Zaten sınıra yakın bölgelerde yaşayan Özbek azınlık dolayısı ile Aşkabat-Taşkent ilişkileri zaman zaman gerginleşmektedir.18

Özbekistan: Bölgenin nüfus açısından en yoğun ülkesi olması (27.300.000) ve iyi yönetilmemesi sebebiyle büyük istikrarsızlıklara gebe. Belli başlı iç tehditleri şu şekilde özetlemek mümkün:

Toplum ve devlette rüşvetin çok yaygınlaşması;

Yerel siyasi ekiplerin (boy) merkezi otoriteyi zayıflatmaları;

Fergana vadisi ile köylerden Taşkent'in varoşlarına göç eden fakir halk arasında radikal İslami hareketlerin ve uyuşturucu trafiğinin artmasıdır.

Özbekistan Fergana vadisinin Kırgızistan ve Tacikistan'a bölünmüş parçalarını kolaylıkla ele geçirme gücüne sahiptir. Ancak böylece problem alanını artırmış olacaktır. Ülkede zaman zaman terörist saldırıları olmaktadır. 28-29 Mart 2004'te resmi verilere göre bombaların patlaması neticesinde 40'ın üzerinde insan ölmüştür.19 12 Mayıs 2005'te ise Andican'da rejimin teröristler dediği halk ayaklanması olmuş, asker sivillere ateş açmış ve resmi verilere göre 187 kişi ölmüştür.20 Kısacası İslam Kerimov rejimi devrilme tehdidi altındadır.

Kırgızistan: Kırgızistan da Kazakistan gibi demografik kayıplardan muzdariptir. Rus nüfusun neredeyse 1/3'ü ülkeyi terk etmiştir. Diğer sorunu su kullanımı konusunda komşuları ile olan sürtüşmesidir. Buna bağlı olarak Özbekistan ve Çin ile sınır sorunları mevcuttur. Tacikistan'dan sızan İslami militanlar da sorun yaratmaktadır.21 Askar Akayev'in 2005'te Devlet Başkanlığından indirilmesinden sonra siyasi istikrar sağlanamamıştır. 28 Nisan'da Kırgız hükümetinin 15 üyesinden 14'ü istifalarını sunmuşlardır. Yeni Devlet Başkanı Kurmanbek Bakiyev bu istifaları kabul etmemiştir.22 Kırgızistan kendi güvenliğini Şanhay İşbirliği Örgütüne bağlamışa benzemektedir. En son olarak 15 Mayıs 2006'da bu örgüte dâhil altı ülkenin (RF, Çin, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) Beijing'te Dışişleri bakanları toplantısı yapılmıştır.23

Tacikistan: Orta Asya'nın en sorunlu ülkesi şüphesiz ki Tacikistan'dır. İç savaş 40 bin cana mal olmuştur. Duşanbe ülkenin kuzeyindeki yoğun Özbek nüfusunun Özbekistan desteği ile Sovyet dönemindeki gibi siyasi ve ekonomik gücü ele geçirmesinde endişelenmektedir. İkinci tehdit ise Afganistan'ın kuzeyinde Taliban güçlerinin başarı kazanması ile gelebilir. Üçüncü tehdit ise Afganistan kanalı ile gerçekleşen uyuşturucu trafiği ve bu trafiğe katılan Özbek İslam Harekâtı militanlarının ülkeye sızmasıdır.24

Afganistan: İç savaş hala sürmektedir. ABD askeri güçleri ülkenin kuzeyinde Taliban güçleri ile mücadelesini sürdürmektedir. NATO güçleri ise başkent Kabil ve çevresinin güvenliğini temine çalışmaktadır. Afgan halkı beş yıldan beri işgal altında olarak hissetmektedir. Diğer yanda her biri bağımsız hareket eden savaş beyleri ile diyalog kurmak gayet zordur. Halkın ana geçimi hala afyon üretimine dayanmaktadır.25

Sonuç

Kafkasya ile Orta Asya'da barışın gerçek anlamda yerleşmesi için başta sıcak çatışmalara neden olacak faktörlerin en aza indirgenmesi gereklidir. Sıcak çatışma odakları olarak Kafkasların güneyinde Azerbaycan-Ermenistan'ı ve Gürcistan-Abhazya'yı; Kafkasların kuzeyinde ise halen devam etmekte olan Rusya-Çeçenistan'ı ve bundan etkilenecek Dağıstan'ı görmekteyiz.

Orta Doğu'da ise başta Irak'ta üç yıldan beri devam etmekte olan istikrarsızlığa dikkat etmek gerekmektedir. Mühim bir petrol üreticisi olan Irak'ta iç savaş çıkar mı, ülke üçe bölünür mü, istikrar ve güvenlik ne zaman yerleşir gibi sorulara cevap bulunamamaktadır. Ayrıca İsrail ile Filistin arasındaki sorunlar da çözüme kavuşmamış bulunuyor. 2006 yılı itibarı ile gündeme gelen diğer tehdit ise İran'ın nükleer silah yapma gayretleri sebebiyle ABD ile arasındaki sürtüşmenin artmasıdır. Burada da Irak'a benzer bir senaryonun sahnelenme ihtimali bölgeye korku salmaktadır.

Orta Asya'da ise şu anda sakinleşmiş gözükken, Afganistan'da tekrar bir iç savaş çıkması durumunda bunun komşu Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'a sıçramasıyla bu ülkeler çatışma alanlarına dönüşme ihtimali başlıca tehdittir. Diğer yandan Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı idamları ve baskıcı politikanın dozunu artırdığı takdirde, Uygurların can havliyle galip gelemeyecekleri bir silahlı çatışmaya girerek bu bölgede de bir çatışma odağı oluşturmaları mümkündür.

Bu geniş coğrafi bölgenin pekte sağlam ayaklar üstünde durmayan istikrarı tek dış müdahalelerle değil, içteki etnik, siyasi ve sosyal çatışmalarla da kısa zamanda sarsılabilir. Bu ülkelerin baskıcı rejimleri kendi vatandaşlarının huzursuzluklarını daha ne kadar süre bastırabili-

leceklerdir, bunu kestirmek hayli zordur. Baskının dozu kaçtığında, reaksiyonun da o derecede güçlü olması beklenebilir. İç çatışmalar da, dış çatışmalar kadar bir ülkeyi sarsabilir.

Kafkaslar, Hazar Havzası, Orta Doğu ve Orta Asya'ya ile bu bölgelerin komşularına barışı getirmek, barışı kalıcı kılmak için yukarıda sayılan sorunların teker teker çözümleri gereklidir. Ancak bu sorunları çözmek için gerekli iyi niyet ve uzlaşma bölgenin çeşitli etnik unsurları ile bu bölgeyi siyasi, ekonomik ve askeri yönlerden etkileyen veya bu bölgeden menfaati olan diğer ülkelerde de pek gözükmemektedir. Zengin ülkelerin fakir ülkeler için feragatte bulunmaları da beklenmemektedir. Yoksulluk ise çatışmaların çıkmasında ana unsurdur. Dolayısıyla barışı tehdit eden unsurların daha uzun yıllar gündemde kalacağını kolaylıkla varsayabiliriz.

1 Nadir Devlet, "Turkey's Energy Policy in the Next Decade", Perceptions (Winter 2004–2005), s. 81.

2 New Russian Gas Pipeline to China Could Cost \$10 Billion...", RFE/RL NEWSLINE, Cilt 10, Sayı 53, Bl. I, 22 Mart 2006.

3 Owen Matthews- Anna Nemtsova, "Fear and Loathing in Siberia. This week's Sino-Russia summit highlights the rise of one superpower, and decline of another", Newsweek International, 27 Mart 2006.

- 4 "Transneft Threatens to Cut Oil Supplies to 'Overfed Europe...'", RFE/RL
NEWSLINE, Cilt 10, Sayı 75, Bl. I, 22 Mart 2006.
- 5 Nadir Devlet, a.g.m., s. 81.
- 6 A.g.m., s. 82.
- 7 A.g.m., s.84.
- 8 "U.S. Warns Against Russian Monopoly on Europe's Gas Supplies", RFE/RL
NEWSLINE, Cilt 10, Sayı 76, Bl. I, 26 Nisan 2006.
- 9 "Kurds Swear in Unified Cabinet in Northern Iraq", RFE/RL NEWSLINE, Cilt
10, Sayı 83, Bl. III, 9 Mayıs 2006.
- 10 N.Devlet, a.g.m., s. 86.
- 11 A.g.m., s. 87.
- 12 N. Devlet, "Crisis Sources in Caucasus, Central Asia, South and East Asia and
Affectes on Turkey's Security", Studies in the Politics, History and Culture of
Turkic Peoples, (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayın 2005), s.28
- 13 a.g.m., s. 29.
- 14 a.g.m., s. 29.
- 15 "Müslümanların nükleer buluşması", Radikal, 14 Mayıs 2006, s. 12.
- 16 N. Devlet, "Crisis Sources in Caucasus, Central Asia, South and East Asia and
Affectes on Turkey's Security", s. 26.
- 17 Daniel Kimmage, "Turkmenistan-China Pipeline Project has Far-Reaching
Implications", RFE/RL NEWSLINE, Cilt 10, Sayı 66, Bl. I, 10 Nisan 2006.
- 18 N. Devlet, "Crisis Sources in Caucasus, Central Asia, South and East Asia and
Affectes on Turkey's Security", s. 27.
- 19 A.g.m., s. 28.
- 20 Gulnoza Saidazimova, "Uzbekistan: Rallies Abroad Marks Andijon Anniversary",
<http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/05/8e61bd80-bb73-4e7a-bd70-62ec9aa82d77.html>
- 21 N.Devlet, a.g.m., s. 26.
- 22 "Kyrgyz Ministers Resign En Masse",
<http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/5/416E9E2B-E6D5-41AE-B401-0A923DF89E74.html>
- 23 "SCO Foreign Ministers Meet",
- 24 N.Devlet, a.g.m., s. 27.
- 25 A.g.m., s. 28.